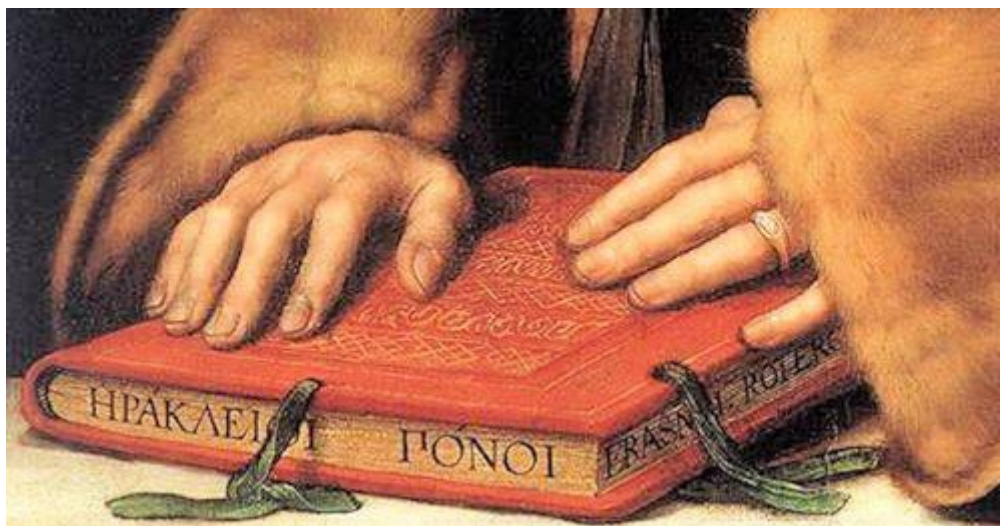

RANDOM ERASMUS Signalement van Karl A.E. Enenkel ed., *The Reception of Erasmus in the Early Modern Period*. Intersections. Interdisciplinary Studies in Early Modern Culture nr. 30. Brill, Leiden en Boston 2013, 276 blz., € 109,-

HERCULESARBEID

Erasmus wist hoe hij zichzelf en zijn werk moest aanprijzen; van de relatief jonge boekdrukkunst en van zijn enorme correspondentennetwerk wist hij handig gebruik te maken, evenals van de bereidheid van kunstenaars om hem af te beelden op een hem welgevallige manier. Eén klein voorbeeld slechts uit de talloos vele. Op 1 april 1516 schrijft Erasmus in een brief aan de Engelse bisschop Warham dat hij 'met verachting van alle moeilijkheden' en met 'herculische moed' het werk van Hieronymus had uitgegeven. 'Ik denk dat het temmen van een paar monsters Hercules minder energie kostte dan mij het verwijderen van zoveel duizenden fouten.'¹ En als hij in *Herculei labores* (*Adagia* III,i,1) schrijft: 'Anderzijds verwijst "de werken van Hercules" ook naar inspanningen die anderen veel voordeel brengen, terwijl de man die ze op zich neemt er haast niets aan overhoudt behalve een beetje faam en veel naijver'², doelt hij daarmee op zichzelf.

*Op een van de portretten die Hans Holbein de Jongere in 1523 van Erasmus maakte, wordt bovenstaande nog eens benadrukt door de tekst op de snee van het boek waarop Erasmus' handen rusten: Herakleiou Ponoï, 'De Werken van Herakles'.**

Detail uit het zogenoemde Longford-portret, dat zich in de National Gallery te Londen bevindt.

Voor de auteurs die een bijdrage leverden aan *The Reception of Erasmus in the Early Modern Period* zal het geen herculesarbeid zijn geweest. Zij zijn allen deskundig op het terrein dat ze bestrijken, en hebben vaak meerdere publicaties over het onderwerp op hun naam staan. Befaamde Erasmus-kenners als Jeanine De Landtsheer, Gregory Dodds, Hilmar M. Pabel en Johannes Trapman krijgen in deze bundel gezelschap van Lucia Felici, Philip Ford, Reinier Leushuis, Dirk Sacré en Paul J. Smith. Zij richten hun schijnwerpers voornamelijk op auteurs uit de zestiende eeuw: van de tien artikelen betreffen er slechts twee een andere periode, te weten de zeventiende eeuw en wat nog net (1798) de achttiende genoemd kan worden. Geografisch treden zij niet buiten de grenzen van (een deel van) West-Europa.

RONDON ERASMUS

Rondon Erasmus, *Around Erasmus*: onder die vlag werd in 2011 aan de Universiteit van Amsterdam de conferentie georganiseerd waarvan de bijdragen nu gebundeld zijn. Misschien dekt deze titel de lading beter dan de actuele. Er wordt niet zozeer een algemene receptie-geschiedenis beschreven, veeleer gaat het om detailstudies en vergelijkend tekstonderzoek. De figuur en de idealen van Erasmus dreigen soms zelfs naar de achtergrond te verdwijnen. Maar dat is ook de bedoeling, zegt Enenkel in zijn 'Introduction'. De artikelen beperken zich niet tot de grote lijnen van belangrijke historische en religieuze ontwikkelingen, noch tot Erasmus' 'genuine thoughts and ideas' of tot de 'historical Erasmus' (p. 12), maar gaan uit van de opvatting dat receptiegeschiedenis meer is, een veelomvattender verschijnsel. Enenkel benadrukt met name de 'active role of the reader or recipient', die sterk kan afwijken van de zogenoemde 'author's intention'. In verschillende artikelen wordt dan ook zeer *on-erasmiaans* gedachtegoed beschreven als atheïsme, radicaal lutheranisme en religieuze intolerantie. Enenkel bespreekt een aantal invloedrijke eerdere werken over de receptie van Erasmus in de vroegmoderne tijd, hij verklaart de theoretische achtergrond en de gevolgde methode, en plaatst tot slot de artikelen in een context.

'Notes on the contributors', een korte bibliografie bij elk artikel, een namenregister, en zes (wat grijs uitgevallen) zwart-witafbeeldingen – alle te vinden bij het artikel van Jeanine De Landtsheer – maken het boek af.

De auteurs bouwen voort op eerder onderzoek. Van twee artikelen weten we dat ze eerder in een andere vorm zijn gepubliceerd. Enenkel verwijst voor de oorspronkelijke, uitgebreidere versie van zijn artikel naar *Die Vita als Vermittlerin von Wissenschaft und Werk* enz. (2013). Dit boek is niet in de bibliografie opgenomen, en nog niet in een Nederlandse bibliotheek aanwezig. Bij Trapman wordt het ingewikkelder. In de bibliografie bij zijn artikel wordt zijn *Wijze dwaasheid. Vijfhonderd jaar Lof der zotheid in Nederland* (2011) niet genoemd, terwijl hoofdstuk 6 daaruit, 'Radicale verlichting. De Moria nagevolgd door een atheïstische majoor', vrijwel letterlijk vertaald in de onderhavige bundel is terug te vinden. Overigens maakt dat voor het hernieuwd leesplezier niet uit: Trapman hanteert een soepele en heldere stijl, die in het Engels niets van zijn frisheid heeft verloren.

'INHOUDSOPGAVE'

De tien artikelen zijn in een viertal afdelingen ondergebracht:

¶ Humanism

Karl Enenkel onderwerpt de tweede *Vita Erasmi* (1540) van Beatus Rhenanus (1485-1547) aan een nader onderzoek en toont aan dat er weloverwogen beslissingen ten grondslag liggen aan het beeld dat deze bezorger van Erasmus' werk schetst. Dat van een Erasmus voor de toekomst.

Dirk Sacré wilde weten hoe het kan dat de *Medicinae laus*, een bewerking in versvorm van een van Erasmus' kleinere werken door Helius Eobanus Hessus (1488-1540, hiernaast geportretteerd door Dürer, 1526), door een vooraanstaand wetenschapper kan worden afgedaan als 'a

clumsily versified' werk. Hesus wordt immers wel gezien als een van de beste neolatinisten van zijn tijd.

¶ *Religious Ideas*

Lucia Felici bespreekt de volgens haar ten onrechte wat vergeten 'fully Erasmian' Bibliander (ofwel Theodor Buchmann 1504-1564) en waarom hij zo genoemd kan worden. Vervolgens onderzoekt zij zijn publicaties op overeenkomsten met Erasmus' werk.

Gregory D. Dodds laat zien, met Roger L'Estrange (1616-1704, 'a caustic polemist') en Edward Stillingfleet (1635-1699, 'The Beauty of Holiness') als protagonisten, hoe Erasmus ten tijde van de Engelse Restauratie zowel door de religieus tolerantanten als door het andere kamp geannexeerd kon worden.

Hilmar M. Pabel verdiept zich in de ambivalente houding van Petrus Canisius (1521-1597) tegenover Erasmus, de 'celebrated sixteenth-century editor of Jerome'.

¶ *Political Ideas: Irenism and Mirror of a Christian Prince*

Philip Ford geeft in zijn artikel over Ronsard (1524-1585) toe dat van een erasmiaanse invloed niet direct sprake lijkt te zijn. Wat volgt is een tekstkritische behandeling van enkele gedichten, waaruit Ronsard naar voren komt als een groot voorstander van vrede, maar die ook de onderliggende erasmiaanse principes aantonen.³ Een vergelijkende tekstanalyse voert ook Jeanine De Landtsheer uit: zij legt Erasmus' *Institutio principis christiani* (1516) naast de *Politica* (1589) van Justus Lipsius, 'de grootste geleerde die er nog is, een heel erudiete, schrandere geest'⁴. Haar vertrouwdheid met beider werk staat garant voor (opnieuw) een belangwekkend artikel.

John Michael Wright, *Sir Roger L'Estrange*, ca. 1680

¶ *Rabelaisian Satire, Triumph, Dialogue and other Adaptations: Receptions of the Praise of Folly in French, Italian and Dutch Literature*

Paul J. Smith werkt een eerder geformuleerde hypothese uit over de relatie tussen Jean Thénault (1474/1480-1542) en Rabelais, 'certainly one of the most spectacular disciples of Erasmus' (p. 211). Het is heel goed mogelijk dat de auteur van *Gargantua & Pantagruel* zijn bekendheid met (het werk van) Erasmus dankt aan Thénault, diens eerste Franse vertaler. Reinier Leushuis geeft de Florentijnse polygraaf Antonio Brucioli (1487-1566) de plaats die hem in de geschiedenis van het Italiaanse *erasmismo* toekomt. Alhoewel hij geen grote rol speelde, is de bewerking in dialogvorm die hij van de *Moriae encomium* maakte alleszins de moeite waard, zeker ook gelet op het vroege tijdstip ervan, namelijk 1526.

Johannes Trapman bespreekt een andere bewerking van de *Moriae*, de *Navolging nopens Lof der Zotheid* van Jan van der Wyck (1762-1833), atheïst, 'overtuigd patriot', soldaat en veellezer. Alhoewel Van der Wyck van zichzelf vond dat hij in de voetsporen van zijn voorbeeld trad, 'he did it in such a way that Erasmus would have been shocked' (p. 265).

'THE POPE OF THE HUMANISTS'

Deze 'inhoudsopgave' kan het boek geen recht doen: in al hun verscheidenheid bieden de artikelen boeiende lectuur. Grote zowel als wat minder bekende namen komen voorbij, verhandelingen over een – inmiddels – wat obscuur werk worden niet geschuwd. Een enkele keer lijkt de schrijver vooral zijn onderwerp voor de vergetelheid te willen behoeden, of heeft hij zich zo vastgebeten in 'zijn' auteur dat hij de niet ingevoerde lezer vergeten lijkt te zijn. De gekozen invalshoeken variëren evenveel als er bijdragen zijn. Dat moet Enenkel ook zijn gebleken toen hij de congresbijdragen persklaar ging maken (maar waarschijnlijk eerder al: de vijver waaruit gevist wordt is niet zo groot). Na eerst aangegeven te hebben dat 'we', op zoek naar de eerdergenoemde actieve lezer, uitgaan van de *'Rezeptionsästhetik'*, lijkt hij hier noodgedwongen afstand van te nemen: 'It is self-evident that the contributors to this volume have applied a number of the traditional, commonly known methods of historical, literary and philological research' (p. 12, noot 38).

Wat het *Nachleben* van Erasmus betreft: hij blijkt algemeen inzetbaar.⁵ De christen-humanist werd begrepen en gewaardeerd om zijn kwaliteiten en om zijn idealen, maar er net zo goed om gehaat en veroordeeld. Zijn ideeën en zijn werk werden geïmiteerd, bewerkt en vertaald; gebruikt, met andere woorden – ten goede en ten kwade. Dat laatste niet eens altijd bewust, want, zoals Enenkel het uitdrukt: 'Early modern readers felt legitimized to *use* texts in the way they *liked*' (p. 15).⁶

The Reception of Erasmus verscheen in de serie 'Intersections. Interdisciplinary Studies in Early Modern Culture', die volgens de website van de uitgever 'new perspectives [onderzoekt] on the subject of study. The series aims to open up new areas of research on early modern culture'. Nieuwe perspectieven? Nieuwe onderzoeksterreinen? In het geval van Erasmus lijkt dit haast onmogelijk: *alles* wat hij geschreven heeft is al duizenden malen onder de loep gelegd. Er kunnen hooguit nuances aangebracht worden, en mét de tijd verandert de context van het onderzoek en zijn nieuwe interpretaties mogelijk. Ook nieuwe ontdekkingen zijn nog steeds te doen, bijvoorbeeld door onbekende auteurs onder het stof van eeuwen weg te halen. Dit alles kenmerkt óók de hier gesignaleerde uitgave, die daarmee een aantrekkelijke, gevarieerde en waardevolle bijdrage levert aan onze kennis over Erasmus, 'the pope of the humanists' (p. 129), en zijn navolgers.

Aantekeningen

* Met dank aan Paul Hulsenboom voor de transcriptie, en aan Jaap Engelsman voor zijn acribische correctie.

1. *De correspondentie van Desiderius Erasmus*. 3. *Brieven 298-445*. In een vertaling van M.J. Steens (Ad. Donker, Rotterdam 2006), p. 218.
2. Desiderius Erasmus, *Spreekwoorden. Adagia. Verzameld Werk* 5. Vertaald en toegelicht door Jeanine De Landtsheer (Athenaeum—Polak & Van Gennep, Amsterdam 2011), p. 399.
3. De beginlinea legt een verband tussen het beroemde adagium *Dulce bellum inexpertis* 'De oorlog is zoet voor wie hem niet kent' en de Picrochole-episode in Rabelais' *Gargantua*. De link tussen Rabelais en Erasmus is gemakkelijk te leggen, schrijft Ford, 'not least because he corresponded with the Dutch humanist' p. 163). Deze bewering staat op gespannen voet met de werkelijkheid: er is welgeteld één brief van Rabelais aan Erasmus bekend.
4. Montaigne, *De essays*. Vertaald door Hans van Pinxteren (Amsterdam 2006), p. 745.
5. Erno Eskens drukt het in zijn online 'Geschiedenis van de filosofie in Nederland en Vlaanderen' kort maar krachtig uit: 'Invloed op: Vrijwel iedereen die na hem kwam'.
6. Dit lezersgedrag lijkt me van alle tijden.